

*125 GODINA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I
UMJETNOSTI 1866.—1991. Izd. Hrvatska akademija znanosti i
umjetnosti, Zagreb 1991.*

U životu svakoga naroda ili, pak, državne zajednice postoje institucije koje na osobit način oko sebe stvaraju znanstveno, kulturno, umjetničko ozračje. U naroda s ponešto sretnijom prošlošću te su visoke institucije stvarane odavno, a neke imaju tradiciju čak i u srednjemu vijeku. Doduše, neke su od tih znanstvenih, kulturnih i umjetničkih institucija stvarane kao rezultat prozaičnijih, često i kratkoročnih upravnih ili gospodarskih htijenja; međutim, s vremenom su se razvile u nešto drugo, trajnije, sublimirajući u sebe sve dotad stečeno iskustvo i znanje nekoga naroda ili područja. Hrvatski narod, razdijeljen u više stranih državnih tvorevina, morao je pričekati drugu polovicu 19. stoljeća, povoljniju konstelaciju povijesnih prilika i — dobru ruku mecene. Sve se to steklo u šestome desetljeću — ubrzo nakon propasti neoapsolutizma («Bachova apsolutizma») i razmaha/obnove političkog života, te volje bosanskoga i srijemskoga biskupa dr. Josipa Jurja Strossmayera u Đakovu da osnovnim novčanim darom bitno podupre osnivanje akademije znanosti. Njezine formalne korijene treba tražiti u 30-im godinama, kada je Gaj pisao o potrebi osnivanja nacionalnog društva u Hrvatskoj; o tom se tada i kasnije govorilo i u Hrvatskom saboru, vodila se briga i u čitaoničkom udruženju i u Matici ilirskoj, a 50-ih je godina Akademijina prethodnica postalo Kukuljevićevo Društvo za povjesnicu jugoslavensku. Bitan datum za osnivanje Akademije jest 10. prosinca 1860. godine, kada je na Banskoj konferenciji đakovački biskup objavio svoje (prvo) darovanje u golemoj svoti kao materijalnu osnovicu za formiranje institucije, nazvane u skladu s njegovim nacionalnim ideologijskim pogledima i djelatnošću — Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, odnosno Južnoslavenska akademija, što se bolje očituje u njezinu latinskom imenu: *Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium*. Ipak, trebalo je pričekati do 4. ožujka 1866. godine, kada su potvrđena njezina Pravila (u međuvremenu, kralj i vlada odbijali su njihovu potvrdu, između ostalog i zato što su u Pravilima uzimani u obzir i narodi izvan Monarhije: svrha je Akademije »njegovanje i potpora znanosti i umjetnosti na slavjanskom jugu među Hrvatima, Srbima, Slovencima i Bugarima u narodnom duhu i zajedničkoj prosvjeti«). Pokrovitelj je postao Strossmayer, a prvi predsjednik dr. Franjo Rački, svećenik, povjesničar i političar, najprisniji biskupov prijatelj i suradnik, rođen u Fužinama u Gorskom kotaru. JAZU je bila prva takva insti-

tucija osnovana u Hrvatskoj, odnosno na južnoslavenskim prostorima; kasnije je osnovana Srpska akademija nauka i umjetnosti, na čelu — zanimljivo — s Hrvatom Josipom Pančićem iz Kvarnerskog primorja, a treća je opet u Hrvatskoj — Staroslavenska akademija na o. Krku.

O svojim počecima i daljnjem radu Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti objavila je 1991. godine veoma opsežnu spomenicu: »125 godina Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1866.—1991.« (240 str., enciklopedijski format), s podacima zaključno sa 31. prosincem 1990. godine (kada je završena redakcija rukopisa), te s »Uvodnom riječju«, u kojoj uredništvo (listopad 1991.) naglašava: »Obljetnica Akademije pala je u vrijeme kada Republika Hrvatska i cijeli hrvatski narod prolazi kroz jedno od najtežih razdoblja svoje povijesti, rat u kojemu se brani ne samo Republika Hrvatska već i sama opstojnost hrvatskog naroda. Ta teška ratna situacija, u kojoj se Akademija našla, tražila je da Akademija odlučno prosvjeduje protiv bezočnog nasilja kojemu je izložena Hrvatska i da uputi svim akademijama s kojima surađuje, ali i cijeloj svjetskoj javnosti, apele i proteste, tražeći više razumijevanja za tešku borbu i stradanja koja podnosi Republika Hrvatska i svi njezini stanovnici za svoju nacionalnu slobodu i samostalnost.«

Uredništvo toga zbornika-spomenice sačinjavali su tajnici svih osam današnjih Akademijinih razreda — Eugen Pusić (društvene znanosti), Vladimir Matković (matematičke, fizičke, kemijske i tehničke znanosti), Slavko Krvavica (prirodne znanosti), Ivo Padovan (medicinske znanosti), Milan Moguš (filološke znanosti), Vlatko Pavletić (suvremena književnost), Miroslav Begović (likovne umjetnosti) i Ivan Supićić (glazbena umjetnost i muzikologija), na čelu s glavnim tajnikom Akademije Hrvojem Požarom, koji je u međuvremenu preminuo pa ga je zamijenio vršilac dužnosti glavnog tajnika Rudolf Filipović. U knjizi je sažeto prikazan povijesni razvoj Akademije — njezino osnivanje, prva četvrt i druga četvrt stoljeća djelovanja, razdoblje između dva svjetska rata, gašenje JAZU i osnivanje HAZU u ratu, obnova JAZU poslije II. svjetskog rata, članovi, upravljanje i organizacija, organizacija znanstvenoga i umjetničkog rada, međuakademijska i međunarodna suradnja, izdavačka djelatnost, Akademijina izdanja i Akademijino sudjelovanje u društvenim zbivanjima. Zatim je podrobnije prikazano svih osam razreda, zajedno s njihovom organizacijom i djelovanjem u području pojedinih znanosti; posebno je ukazano na rad niza Akademijinih zavoda i drugih jedinica. Tu je popis članova Akademije, članova HAZU za vrijeme II. svjetskog rata, te časništva Akademije, uz fotografije pokrovitelja J. J. Strossmayera (na početku) i predsjednika (pri kraju; osim Tome Matića): Franjo Rački, Pavao Muhić, Josip Torbar, Tade Smičiklas, Tomislav Maretić, Vladimir Mažuranić, Gustav Janeček, Gavro Manojlović, Albert Bazala, Andrija Štampar, Grga Novak i Jakov Sirotković; u 1991. godini izabrano je novo rukovodstvo HAZU na čelu s Ivanom Supekom.

Iz sadržaja toga opsežnog zbornika/spomenice očito je kako se u tijeku stoljeća i četvrt kroz Akademijino djelovanje veoma intenzivno prelama i 125 godina povijesti hrvatskog naroda, ali i niza drugih naroda i narodnosti. Tako već prvi predsjednik Rački nije mogao nastaviti svoj sedmi mandat jer je ugarska vlada smatrala negativnim njezin nacionalni rad, a i općenito je ban Khuen-Hédervary imao zadatak da skrši hrvatski otpor (sâm predsjednik F. Rački, npr., bio je osuđen na 20 dana zatvora, što je pretvoreno u novčanu globu!). Ta politička komponenta ogledala se i kasnije, kojiput u odabiru

nekih članova, u njezinu ukidanju pod imenom JAZU za II. svjetskog rata i osnivanju JAZU poslije njega (u oba slučaja — uz čistku akademika), na primjer. Neki su akademici bili predsjednicima veoma dugo — npr., prvi, Rački, najduže, čak 21, a Grga Novak 20 godina, dok su neki bili veoma kratko vrijeme na tome uglednom položaju i dužnosti — npr. Pavao Muhić, Vladimir Mažuranić i Tomo Matić samo po tri godine. Međutim, suština Akademijina djelovanja uglavnom je uvijek ostajala ista, u duhu koji je svojedobno izrazio njezin prvi predsjednik dr. Franjo Rački:

»Naša je Akademija osnovana da najprije hrvatskom narodu služi, da ispituje njegov jezik, njegovu poviest, pravo i književnost, domovine njegove prirodne odnošaje. A posvećujući znanstveni rad hrvatskom narodu upućena je ne samo pravilima, nego i znanstvenom metodom na jezik, ne poviest, na pravo, na književnost, na zavičaj srodnih mu plemena velikog slavenskog roda« (str. 11).

A na tome polju zaista je uradila golem i više nego zapažen, koristan posao — dovoljno je podsjetiti se na zbornike »Rad« (čak 451 knjiga; izlazi od 1867. godine), »Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium« (52 knjige, izlazi od 1868.), »Starine« (60 knjiga, izlazi od 1869.), »Stari pisci hrvatski« (41 knjiga, izlazi od 1869.), »Ljetopis« (93 knjige, izlazi od 1877.), »Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium« (13 knjiga, izlazi od 1877.), »Djela« (70 knjiga, izlazi od 1882.), »Građa za povijest književnosti hrvatske« (32 knjige, izlazi od 1897.), »Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae« (18 svezaka, od 1904.), itd. Osobito treba podsjetiti na monumentalno izdanje — »Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika« (97 svezaka, 23 knjige, 1880.—1976.); tu su, npr., i sabrana djela S. S. Kranjčevića, A. G. Matoša, V. Nazora, I. G. Kovačića, Mažuranićevi »Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik«, Hirtzov »Rječnik narodnih zoologičkih naziva«, Skokov »Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika«, tu je i niz drugih izdanja iz raznih znanosti i umjetnosti, zbornika i časopisa (npr., *Forum* je od 1962. godine objavljen čak u 232 sveska!), itd.; ukratko — u 125 godina HAZU je pod imenom JAZU objavila 3062 sveska! Uz to, tu je i veoma velik broj izložbi (samo Kabinet grafike — osnovan 1916. godine — od 1955. do 1990. god. priredio je 80 izložaba), znanstvenih skupova (u posljednjih 25 godina — 130), akademija, drugih radnih i svečanih manifestacija. Danas, kako je rečeno, HAZU ima osam razreda, a ovi, pak, 29 istraživačkih jedinica, uglavnom u Zagrebu, ali i u Rijeci, Puli, Zadru, Dubrovniku, Trstenu, Splitu, Osijeku, Varaždinu, Vinkovcima, Cavtatu i Korčuli. Nažalost, u jugosrpskom ratu protiv Republike Hrvatske uništen je Arboretum u Trstenu, a upropašteno je, oštećeno ili, pak, onemogućeno u radu i više drugih jedinica. Među najčuvanijim je jedinicama HAZU »Strossmayerova galerija starih majstora«, koju je biskup-pokrovitelj zasnovao još 1884. godine sa svojim znatnim početnim darom. U sklopu stručnih službi djeluju i veoma bogata knjižnica i arhiv. Tu su i znanstveni savjeti za naftu, pomorstvo, promet, zaštitu prirode, daljinska istraživanja i fotointegraciju te za turizam. Interdisciplinarnoga su značaja četiri centra i komiteta. Djeluje i više odbora. Neke je institucije osnovala Akademija, no one su se kasnije osamostalile (npr., Restauratorski zavod 1874. godine; majstorske su radionice 1986. predane Umjetničkoj akademiji, itd.). Ovdje treba posebno naglasiti da je HAZU u posljednjih desetak godina doživjela još veći, još uočljiviji i svestraniji procvat, i to u svim oblastima svoga mnogostrukog djelovanja u Hrvatskoj i izvan nje, tako da s pravom potvr-

đu je i nosi zaslužan častni i ugledni epitet najviše i najuglednije hrvatske znanstvene, kulturne i umjetničke institucije, uvažavane i u južnoslavenskim prostorima i u stranome svijetu.

U spomenici, nažalost, ima i nekih nepreciznosti pa i suvišnih faktografskih pogrešaka. Npr., iz teksta na str. 48 čini se kao da je Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci god. 1945. kao Jadranski institut osnovala Akademija, što ona nije učinila, već je to uradila vlada Hrvatske, a nije navedeno kada ga je — kasnije — preuzela HAZU; danas se rad te institucije ne odnosi samo na Istru i na Rijeku, kako je navedeno u spomenici, već na cijelu zapadnu Hrvatsku, tj. i na Gorski kotar i na Kvarnersko primorje; njegovo glasilo *Problemi sjevernog Jadrana* nije počelo izlaziti 1954. već 1963. godine; nije spomenuto da taj Zavod u Rijeci (današnji naziv) ima jedinicu (i to značajnu!) i u Puli. S druge strane, za Zavod za pomorsko pravo, historiju i ekonomiku pomorstva u Zagrebu s pravom se kaže da ga je 1945. osnovala vlada Hrvatske pod imenom Jadranski institut, ali se to odnosi na spomenuti Institut u tadašnjem Sušaku (sadašnjem istočnom dijelu Rijeke), koji se integrirao sa zagrebačkim, kada je ovaj — kasnije — proradio kao jedinica JAZU; poslije se riječki opet osamostalio, ali je ostao u sklopu JAZU (tada, u početku 50-ih godina, obje samostalne jedinice u Rijeci i Zagrebu zvale su se istim imenom: Jadranski institut). Pok. dr. Danilo Klen, član suradnik HAZU, nije bio izvanredni sveučilišni profesor već direktor Historijskog arhiva u Rijeci. Izvanredni član HAZU prof. dr. Josip Adamček nije izvanredni već redovni sveučilišni profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Član suradnik dr. Anica Nazor do kraja 1990. nije bila viši znanstveni suradnik i direktor Staroslavenskog instituta »Svetozar Ritig« u Zagrebu, već je znanstveni savjetnik (čak već od 1978.!) i direktor Staroslavenskog zavoda »Svetozar Ritig« Instituta za filologiju i folkloristiku. Orijentalna zbirka nije samostalna jedinica HAZU već je dio Arhiva HAZU (kao, npr., i Glagoljska zbirka, itd.). Itd., itd. No, dakako, ove i druge sasvim suvišne netočnosti i nepreciznosti ni izdaleka ne umanjuju ukupnu sadržajnu vrijednost zbornika.

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sa sjedištem u Zagrebu, u tijeku svojih 125 godina djelovanja pod imenom Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, pa i za vrijeme II. svjetskog rata, obavila je svoju visoku znanstvenu, kulturnu i umjetničku dužnost koju su joj zadali njezini osnivači, u prvome redu biskup bosanski i srijemski, političar dr. Josip Juraj Strossmayer, te kanonik Prvostolne crkve zagrebačke i opat, političar i povjesničar dr. Franjo Rački. A time je Akademija svjesno odigrala i svoju visoku nacionalnu ulogu, postavši najznačajnija i najviša institucija u svojoj oblasti, uz svega nekoliko takvih u Hrvatskoj općenito — uz Predsjedništvo Republike, Hrvatski sabor, Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu i još neke. Njezini članovi bili su najznačajniji i vodeći hrvatski znanstveni i kulturni radnici i umjetnici. Golemo je djelo koje su stvorili oni i njihovi suradnici u Akademiji i izvan nje, u Hrvatskoj i izvan nje. Njihovo značenje došlo je do izražaja i u ocjeni na svečanoj sjednici, održanoj 4. ožujka 1991. godine, kada je JAZU proslavila 125. godišnjicu svojega osnivanja. Nažalost, nisu mogle biti održane druge radne i svečane manifestacije, uz predviđeno sudjelovanje predstavnika drugih akademija i institucija iz zemlje i inozemstva, jer to nije dopustilo ratno doba, doba u kojemu Republikom Hrvatskom hara smrt. JAZU je tako više nego časno završila jedno veoma dugo, ali i veoma plodno razdoblje, a HAZU

započela svoj novi radni vijek, također u službi Hrvatske, hrvatskog naroda, drugih narodnosti u ovoj Republici, držeći se općih znanstvenih i kulturnih zasada čovječanstva.

Petar Strčić

*ŽIVOT I DJELO ANTE TRUMBIĆA. Prilozi sa znanstvenog skupa.
Izd. HAZU, Zagreb 1991.*

Jedna je od najtragičnijih figura u novijoj hrvatskoj povijesti svakako Ante Trumbić (1864.—1938.); političar koji je bio toliko slavljen, koji je toliko umijeća, truda i napora uložio u stvaranje prve jugoslavenske državne zajednice — doživio je da ga napadaju zbog promašenosti te Karađorđevićeve države, da ga smatraju čak i izdajicom što nije uspio sačuvati, npr., Istru, dijelove Kvarnerskog primorja i Dalmacije, itd. Njegov život i djelo ispunjeni su bitnim povijesnim događanjima za široki krug ljudi, za sve jugoslavenske narode i narodnosti, za hrvatski napose, a i za neke nama susjedne narode. Zbog toga je prirodno da se njime intenzivnije bave i znanstvenici, pa i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Tako je 125. obljetnica Trumbićeva rođenja bila prikladna prigoda da se rezimiraju dosadašnja znanja o njemu i izlože rezultati novijih istraživanja i proučavanja, pa je u Akademijinoj palači u Zagrebu 22.—23. studenoga 1989. održan znanstveni skup »Trumbić i njegovo vrijeme«, i to u suradnji s tri ugledne zagrebačke institucije — sa Zavodom za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Institutom za migracije i narodnosti Sveučilišta i Institutom za historiju radničkog pokreta Hrvatske (sadašnji Institut za suvremenu povijest). Sada, 1991. godine, HAZU je objavila — kao 2. knjigu u seriji »Znanstveni skupovi Razreda za društvene znanosti« (1. knjiga sadrži materijal: »Francuska revolucija — ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina«, Zagreb 1991.) — zbornik »Život i djelo Ante Trumbića. Prilozi sa znanstvenog skupa« (162 str.); točnije, kako stoji u uvodnoj bilješci, objavljeni su oni prilozi sa simpozija koje su referenti poslali u roku, pa je ukupno objavljeno 16 (dopunjenih, proširenih) referata, a od toga su dva autora Iva Petrinovića. Urednici su toga izdanja akademik prof. dr. Ljubo Boban i član suradnik HAZU dr. Ivo Jelić.

Uvodni je tekst Ljube Bobana, »Ante Trumbić — život i djelo« (str. 9—12), u kojemu je sažeto prikazan život toga čovjeka koji je svoju »političku aktivnost počeo u vrijeme još uvijek moćne Habsburške monarhije. Prisustvovao je i sudjelovao je u njezinoj destrukciji. Aktivni je sudionik stvaranja jugoslavenske države. Pred svojim očima, s tugom i ogorčenjem promatrao je njezinu destrukciju« (str. 9) — kaže dr. Boban, te precizira da je bit, vodeća misao toga političara svjetskoga formata, koji je aktivan na političkoj pozornici pedeset godina, bila hrvatski narod, sudbina Hrvatske. Drugi je članak Iva Petrinovića, »Ante Trumbić u jugoslavenskoj historiografiji« (str. 13—21); autor prikazuje tridesetak najvažnijih radova čiji su autori M. Gross, R. Lovrenčić, I. Perić, F. Potočnjak, N. Stojanović, H. Hinković, B. Vošnjak, M. Đorđević,